

УДК 364-058.65
DOI: 10.24144/2524-0609.2023.52.55-59

Захаріна Тетяна Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент
завідувач кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна
tanyakolenichenko@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-0357-7457>

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВЕТЕРАНАМИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Анотація. Розглядаються основні напрями соціальної роботи з ветеранами гібридної війни. Здійснено аналіз наукових праць з проблеми дослідження з метою визначення основних напрямів соціальної роботи з ветеранами. Представлено результати емпіричного дослідження, яке здійснено у формі анкетування. Мета дослідження: виявлення проблем ветеранів гібридної війни і розроблення напрямів соціальної роботи з даною категорією клієнтів. Досягнення поставленої мети дослідження було здійснено за допомогою теоретичних, емпіричних та статистичних методів обробки даних. Роль соціальних працівників у роботі з ветеранами набуває нового змісту. Виявлені проблеми ветеранів гібридної війни можливо об'єднати в такі групи: соціальні, фізіологічні, особистісні, юридичні, психологічні. Визначені соціально-психологічні характеристики ветеранів дають підстави стверджувати, що дана категорія клієнтів потребує розроблення інноваційних напрямів соціальної роботи з даною категорією клієнтів. Розроблено напрями соціальної роботи з ветеранами гібридної війни: соціально-правовий, соціально-медичний, соціально-педагогічний, психолого-соціальний. Новизна дослідження полягає у визначенні актуальних проблем у ветеранів гібридної війни та їх соціально-психологічних характеристик, що є основою для розроблення напрямів соціальної роботи з ветеранами гібридної війни.

Ключові слова: соціальна робота, ветерани, гібридна війна, напрями соціальної роботи.

Вступ. Актуальність дослідження проблеми соціальної роботи з ветеранами гібридної війни пов'язана з викликами, які постали сьогодні перед українським суспільством. Неоголошена війна, розпочата 24 лютого 2022 року, вплинула на кожного громадянина нашої країни, оскільки війна – це одна із найбільших життєвих травм. Поява категорії клієнтів соціальної роботи, ветеранів гібридної війни, сприяє науковому пошуку нових напрямів соціальної роботи з даною категорією клієнтів. Роль соціальних працівників у роботі з ветеранами набуває нового змісту – допомагають ветеранам та їхнім родинам отримати доступ до державних і громадських ресурсів, які їм доступні, інформуючи своїх клієнтів про пільги, на які вони мають право, направляючи їх, як подати заявку на ці пільги. Важливим аспектом соціальної роботи з ветеранами є підтримка їх родин, коли один із членів родини бере участь в активних бойових діях, а також підтримка після повернення із зони бойових дій. Результатом участі ветерана у гібридній війні є набутий соціальний досвід, який впливає на виконання нових соціальних ролей і обумовлює процес їх повернення. Допомога ветеранам є неможливою без стабільної, відкритої та дієвої системи підтримки процесу їх реінтеграції, після участі у гібридній війні. Основою створення реінтеграційної підтримки ветеранів є виявлення їх проблем і розроблення напрямів соціальної роботи з ветеранами.

Актуальність проблеми соціальної роботи з ветеранами зумовлює проведення емпіричних досліджень в площині науки «Соціальна робота». В науковому просторі є значна кількість праць, які присвячені вивченню психологічних та фізіологічних проблем ветеранів. Проте, досліджень проблем ветеранів в площині соціальної роботи є недостатня кількість. Аналізуючи наукові праці предметом дослідження яких є ветеран, ми фокусуємо увагу на вивченні процесу соціальної реінтеграції ветеранів – це системна діяльність відповідних соціальних інститутів і інституцій, які є комплексом формальних і неформальних правил поведінки, принципів, культурних норм, які регулюють процес повернення ветерана з гібридної війни в сучасний соціум, створюючи тим самим умови, які відповідають потребам

ветеранів [5, с.273]. Розуміння процесу реінтеграції ветеранів дозволяє визначити основні напрями соціальної роботи з даною категорією клієнтів через призму визначення їх проблем, які виникають в процесі їх реінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема соціальної роботи з ветеранами порушується у працях вітчизняних дослідників. Наукові засади соціальної роботи висвітлені в працях Ф.Звереві, Г.Лактіонової, О.Безпалько, Т.Семигіної, А.Капської, Л.Коваль. Науковці наголошують, що соціальна робота покликана впливати на особистість з метою надання допомоги клієнту у самовиявленні [3, с.12]. Цієї думки притримується й А.Капська [2, с.13], яка зазначає, що соціальна робота здійснює вплив на суспільство через соціальних працівників, громадський сектор та соціальні інституції з метою «формування і реалізації соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов життєдіяльності кожної людини і сім'ї». Розгляд соціальної роботи через призму понять «соціальне» та «соціалізація» дозволяє стверджувати, що соціальна робота через державні та недержавні інституції надає допомогу категоріям клієнтів, які не в змозі задовольнити свої базові потреби, або тим у кого спостерігаються проблеми в процесі соціалізації, що впливає на процес життєдіяльності особистості [7, с.15]. Зазначене переконає, що досліджуючи напрями соціальної роботи з ветеранами потрібно звернути увагу на проблеми, які виникають у них в процесі повернення з гібридної війни в сучасний соціум, тобто проблеми, які виникають у них в процесі реінтеграції. Порушення процесу реінтеграції ускладнює життя ветеранів, і наслідки такого ускладнення можуть проявлятися у порушенні їх життєдіяльності на всіх рівнях функціонування ветерана. Тобто, розробляючи напрями соціальної роботи з ветеранами гібридної війни ми фокусуємо свою увагу на проблемах, які виникають у них в процесі їх соціальної реінтеграції.

У науковій праці «Physical Medicine and Rehabilitation Individualized Rehabilitation and Community Reintegration Care Plan» [10] доведено, що дослідження реінтеграції ветеранів необхідно

здійснювати через відновлення відповідних ролей у сім'ї, громаді, на робочому місці, оскільки процес повернення особистості до функцій, які вона виконувала раніше є важливим в аспекті допомоги і підтримки особистості в нових умовах [13]. Цієї ж думки дотримується S. Currie [9], зазначаючи, що процес реінтеграції пов'язаний із поверненням до ролей, які виконував ветеран раніше. Проте виконання ролей не завжди є успішним, оскільки ветеран отримав новий, травмуючий досвід, який впливає на зміну поведінки людини у випадку соціального неуспіху [6].

Важлива група досліджень процесу реінтеграції ветеранів, яка є основою розроблення напрямів соціальної роботи з даною категорією клієнтів, пов'язана із визначенням інструментів, які сприяють процесу повернення ветерана в сучасний соціум [8]. Розуміння процесу реінтеграції ветеранів через призму фізичних, емоційних, духовних, соціальних та культурних вимірів [12] дозволяє звернути увагу на емоційний стан ветерана після повернення з гібридної війни та визначити стресові фактори, які впливають на процес реінтеграції. Досить вагомими є праці вчених, де процес реінтеграції пов'язаний із наслідками участі у гібридній війні для психічного здоров'я ветерана, які впливають на їх військову та цивільну ідентичність, неприйняття з боку найближчого оточення та відсутність підтримки з боку громади [14].

При розробленні напрямів соціальної роботи з ветеранами гібридної війни важливо враховувати проблеми, які виникають у них в процесі соціальної реінтеграції, оскільки набутий новий життєвий досвід впливає на їх життєдіяльність на всіх рівнях функціонування. Маловивченим залишається проблема вивчення напрямів соціальної роботи з ветеранами гібридної війни. Зазначені причини зумовлюють актуальність дослідження, висвітленого у статті.

Мета дослідження полягає у розробленні напрямів соціальної роботи з ветеранами гібридної війни. Реалізація мети обумовлює постановку й реалізацію наступних завдань:

1. Здійснити аналіз наукових праць з проблеми дослідження й обґрунтувати концептуальні положення щодо розуміння процесу реінтеграції ветеранів як необхідної умови визначення напрямів соціальної роботи з даною категорією клієнтів.

2. Визначити соціально-психологічні особливості ветеранів гібридної війни.

3. Дослідити проблеми ветеранів гібридної війни, які є основою розроблення напрямів соціальної роботи з ветеранами.

В процесі проведеного дослідження, з метою досягнення поставленої мети та реалізації визначених завдань, нами використані теоретичні, емпіричні та статистичні **методи дослідження**. При проведенні дослідження використано авторську анкету щодо виявлення проблем ветеранів гібридної війни та метод фокус-груп для виявлення соціально-психологічних характеристик ветеранів гібридної війни.

Виклад основного матеріалу. Розроблення напрямів соціальної роботи з ветеранами гібридної війни потребує концептуального аналізу поняття «соціальна реінтеграція», що уможливить виявлення всіх аспектів життєдіяльності ветеранів, які впливають на нього та, які слугуватимуть основою розроблення напрямів соціальної роботи. Поняття «соціальна реінтеграція» в сучасному соціумі є актуальним, оскільки воно визначає систему положень і принципів, які є основою систематизації наукових досліджень. Досліджуючи поняття «соціальна реінтеграція», науковці розглядали його як бінарний процес залежності індивіда від суспільства і суспільства

від індивіда [1], як процес, який пов'язаний не тільки з поверненням додому, а й культурною адаптацією [15], як процес поновлення соціальних ролей на всіх рівнях життєдіяльності ветерана: особистісному рівні (родина, друзі, побратимами) та професійному рівні (колеги, керівництво) [11].

Результати теоретичного пошуку змістовного наповнення поняття «соціальна реінтеграція» переконують, що соціальна реінтеграція ветеранів гібридної війни пов'язана із процесом повернення ветерана в родину, коло побратимів, громаду та з процесом відновлення його соціальних ролей, на які впливає новий досвід, отриманий ним в гібридній війні.

Визначивши теоретичні основи проблеми дослідження, звернемо увагу на соціально-психологічні характеристики ветеранів гібридної війни, оскільки при визначенні напрямів соціальної роботи з даною категорією клієнтів важливим є врахування їх соціально-психологічних характеристик. Під ветеранами гібридної війни ми розуміємо осіб, які входять до складу збройних сил та які є членами добровільних угруповань сторони, що перебуває в збройному конфлікті, і беруть безпосередню участь у бойових діях (автор. визначення). Виявлення соціально-психологічних характеристик ветеранів обумовлено тим, що участь у гібридній війні впливає на їх поведінку, стиль життя, взаємовідносини в родині, рівень їх мотивації. При виявленні соціально-психологічних характеристик ветеранів гібридної війни нами було використано якісний метод збору інформації фокус-групи. В дослідженні взяло участь 19 респондентів – ветерани гібридної війни, які повернулися в громаду протягом трьох місяців. За результатами проведених фокус-груп було виявлено, що ветеранам гібридної війни притаманні такі соціально-психологічні характеристики як: почуття непотрібності суспільству: «... коли я повернувся сюди я зрозумів, що тут я ніхто, мене тут не цінують, а там, на передовій, я був героєм, мене поважали і розуміли... а тут мене не розуміють»; відсутність бажання комунікувати: «... я не хочу взагалі ні з ким розмовляти, бо їх проблеми то така дрібниця, порівняно з тим, що відбувається зараз там... вони приділяють увагу таким не важливим речам в житті, що у мене зникає будь-яке бажання спілкуватися з будь-ким»; підвищена тривожність «... мені здається, що ворог може в будь яку хвилину напасти на нас... я не можу знаходитися в тиші... мене дратує сміх людей... гучна музика... помішки на обличчях людей... я все чекаю чергового наступу... я погано сплю, а інколи взагалі не сплю... я не можу опанувати почуття, які виникають у мене...»; агресивність «мені інколи хочеться вдарити тих чоловіків, які йдуть на зустріч такі відгодовані і задоволені життям, а наші хлопці там гинуть...».

Ветеранам було запропоновано назвати свої сильні сторони, які сприяють/ли їх реінтеграції в суспільство і ті риси, які заважають/ли. До сильних рис ветерани віднесли наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, відповідальність, надійність. До рис, які заважали процесу їх реінтеграції було віднесено завелика довірливість, впертість, егоцентризм, самовпевненість.

Підтвердженням отриманих результатів є подана у науковій праці А. Козінчука [4] характеристика ветерана, який повернувся із гібридної війни «повертаючись до мирного життя, перш за все, повертається тіло. Ментально воїн ще перебуває в стані війни. Мається на увазі система цінностей. Уявіть собі, що людина, основним інстинктом якої є виживання, повертається в суспільство, цінностями його є збагачення, політика, гарний одяг тощо. Для воїна це

неважливо, й соціум його не сприймає. Тому ветеранам часто здається, що вони ненормальні. Хоча все, що з ними відбувається, – це адекватні реакції. Від цих “нестиковок” потерпають як самі ветерани, так і близьке оточення, якщо й ті, й інші не підготовлені до такого розвитку подій [4].

Визначивши соціально-психологічні характеристики ветеранів гібридної війни виявимо коло проблем, які виникають у них в процесі їх соціальної реінтеграції, що стане основою для розроблення

напрямів соціальної роботи з даною категорією клієнтів. Нами було проведено анонімне анкетування. Вибірка респондентів становила 118 осіб (1% від репрезентативної вибірки дослідження SCORE 2021 року, що дозволить співставити результати з кореляцією 1 до 100).

У ході анкетування респондентам було запропоновано запитання, які дозволяють визначити їх проблеми у всіх сферах їх життєдіяльності. Нами визначено критерії виявлення проблем ветеранів (табл 1).

Таблиця 1

Критерії виявлення потреб ветеранів гібридної війни

№	Критерії
1	Здоров'я – фізіологічний стан ветерана
2	Освіта – мотивація для отримання нової професії
3	Соціальна презентація – прагнення виявити свої вміння, якості і отримати визнання від оточуючих
4	Емоційний розвиток – якісні зміни у відображенні психікою оточуючого світу у вигляді переживань, прив'язаності
5	Сімейні стосунки – взаємостосунки в середині родини
6	Соціальна реінтеграція – входження у соціальну систему як повноправний і активний її елемент
7	Внутрішні ресурси – наявність внутрішнього потенціалу і ресурсу
8	Соціальних захист – отримання певних соціальних послуг
9	Юридичний супровід – отримання допомоги юристів
10	Стосунки з друзями, побратимами

Результати анкетування за визначеними критеріями щодо виявлення проблем ветеранів гібридної війни (Рис. 1).

Рис. 1. Результати анкетування

Як бачимо, найбільш розповсюдженими є проблеми пов'язані з конфліктами в родині – 56%. Значний відсоток респондентів зазначили, що у них виникають труднощі з опануванням нової професії, яка сприятиме їх успішному працевлаштуванню – 57%. Третина опитаних відзначила погіршення як фізіологічного так і психологічного стану, яке пов'язано з порушенням сну та проявом депресії – 39%. Респондентами було визначено що на сьогодні існує проблема із працевлаштуванням і що держава не підтримує їх в цьому напрямі – 41%. На запитання анкети, які пов'язані з готовністю громади до повернення ветерана, 32% зазначили, що громада не готова до їх повернення. Третина респондентів зазначила, що існує проблема у відносинах з найближчим оточенням до якого входять дружина/чоловік, батьки, діти, друзі – 31%. Також, було визначено, що 22% респондентів вживають алкогольні напої. Закцентовано увагу на процесі бюрократизації в отриманні послуг в дер-

жавних установах – 22%. Було визначено, що спалахи агресії є досить частими у 14% респондентів, а думки про суїцидальну поведінку виникали у 32% респондентів.

За результатами проведеного дослідження ми об'єднали проблеми ветеранів у такі групи проблем:

- соціальні – зменшення кола спілкування; прояв конфліктної поведінки; відчай; зміна професійних та соціальних ролей;

- фізіологічні – погіршення стану здоров'я;

- особистісні – акцентуація певних рис характеру; переживання пов'язані з процесом повернення до родини, в громаду;

- психологічні – пов'язані із психологічним станом ветерана: прояв депресії, прояв девіантної поведінки, підвищений рівень тривожності, спалахи агресії;

- юридичні – отримання юридичних консультацій та правовий супровід.

Виявлені проблеми ветеранів та їх соціально-психологічні характеристики дають підстави зробити висновок, що процес реінтеграції ускладнюється через: труднощі отримання соціальних пільг; недосконалість програми психологічної та фізіологічної реабілітації; неготовність родини до повернення ветерана і, як наслідок, конфлікти в родинному колі та з найближчими друзями; неконтрольований прояв агресії зі сторони ветеранів; роздратування щодо «іншого» життя і неусвідомлення іншими того, що десь ведуться бойові дії; бажання повернутися назад із-за того, що вони там відчували себе корисними, а «тут вони нікому не потрібні»; відсутність можливості отримати нову роботу; відсутність реінтеграційного середовища, яке б задовольняло проблеми і потреби ветеранів; відсутність підтримки ветеранського бізнесу на рівні держави; втрату сенсу життя.

Відповідно до результатів проведеного дослідження нами виділено напрями соціальної роботи з ветеранами гібридної війни:

1. *Соціально-правовий* – підтримка соціального статусу ветерана; юридичний супровід ветерана, внесення змін до Законів України про створення програми реінтеграції ветеранів, створення стратегії підтримки ветеранів.

2. *Соціально-медичний* – підтримка фізіологічного стану ветеранів, створення системи медичної та соціальної реабілітації ветеранів, проведення превентивних заходів щодо запобігання хворобам та поліпшення догляду за здоров'ям.

3. *Соціально-педагогічний* – мобілізація внутрішнього потенціалу ветерана, активізація його до участі в житті громади; формування позитивної самооцінки; створення умов для засвоєння нового соціального досвіду; створення підтримуючої платформи з представників державного, громадського сектору щодо відкриття ветеранами бізнесу або працевлаштування; урегулювання співпраці з громадськими організаціями; затвердження стратегії захисту ветеранів; консультування, адвокація та координа-

ція ветеранів; пошук можливостей для розширення адаптаційних можливостей ветеранів.

4. *Психолого-соціальний* – допомога і підтримка ветеранів у вирішенні проблем пов'язаних із міжособистісними відносинами (родиною, друзями, побратимами); формування позитивного іміджу ветерана в суспільстві; розширення комунікаційних зв'язків ветерана; усунення негативних наслідків війни, кризове втручання, супервізія; стабілізація емоційного стану, відновлення позитивних установок, відновлення почуття цінності життя.

Висновки. Розроблення напрямів соціальної роботи з ветеранами гібридної війни потрібно робити через призму їх процесу соціальної реінтеграції в суспільство. Оскільки процес повернення з гібридної війни є складним і обумовлений досвідом, який отримали ветерани в гібридній війні. Тому, повертаючись у мирне життя ветерани стикаються з низкою проблем, які і лягають в основу розроблених напрямів соціальної роботи. Їх соціально-психологічні характеристики трансформуються під впливом участі у гібридній війні і акцентуються, тому їх також важливо враховувати при розробленні напрямів соціальної роботи. Виділені нами напрями соціальної роботи з ветеранами є важливими аспектами в процесі реінтеграції ветеранів на рівні особистісної системи, оскільки вони виступають підставою до комплексного підходу при вирішенні проблем ветеранів, які пов'язані з процесом їх реінтеграції в суспільство. Отже, в умовах неоголошеної війни важливим завданням, яке стоїть перед державою є створення реінтеграційного середовища для ветеранів гібридної війни. При створенні реінтеграційного середовища важливо враховувати потреби і проблеми ветеранів, їх індивідуально-психологічні особливості і спроможність громади створити таке середовище, яке буде виступати як підтримуюче, стале та розвиваюче. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні технологічного аспекту соціальної роботи з ветеранами гібридної війни.

Список використаної літератури

1. Дюргейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. М.: Наука, 1996. 575 с.
2. Капська А. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Навчально-методичний посібник. УДЦССМ, 2001. 220 с.
3. Коваль Л., Зверева І., Хлебик С. Соціальна педагогіка/соціальна робота. Навч. посібник. Київ: ІЗМН, 1997. 392 с.
4. Козінчук А. Соціально-психологічна адаптація ветеранів АТО: проблеми й шляхи їх вирішення. URL: <https://gurt.org.ua/articles/32262/bull>
5. Коленіченко Т. (2022). Інституційні суб'єкти соціальної реінтеграції ветеранів в умовах війни: стейкхолдерський підхід. Стратегія сучасного розвитку України: синтез правових, освітніх та економічних механізмів: колективна монографія / За заг. ред. Г.В.Старченка Чернігів: ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2022. С.269–282.
6. Кушнарьов С. Науково-теоретичні проблеми соціалізації й ресоціалізації неповнолітніх засуджених. Соціальна педагогіка: теорія і практика. 2009. №4. С.47–54.
7. Лукашевич А.П., Мигович І.І., Пінчук І.М. Соціальна робота в Україні: теоретико-методичні засади. Київ: МАУП, 2001. 126 с.
8. Burkhart L, Hogan N. Being a female veteran: a grounded theory of coping with transitions. *Social Work in Mental Health*. 2015. № 13(2). С.108–127.
9. Currie S.A. Bringing the troops back home: Modeling the post deployment reintegration experience. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2011. № 16(1). С.38-47.
10. Department of Veterans Affairs. VHA Handbook. Physical Medicine and rehabilitation individualized rehabilitation and community reintegration care plan. Department of Veterans Affairs. 2010. URL: https://learn.vaclaimsinsider.com/join-elite-today/?gclid=Cj0KCQjw94WZBhDtARIsAKxWG-9OuPGORIT-jviFatCJYB0j_-tB6EyQAV5R_d0z4711-gplsulQ6n4aAs0aEALw_wcB
11. Elnitsky Ch.A., Fisher M.P., Blevins C.L. Military service member and veteran reintegration: a conceptual analysis, unified definition, and key domains. *Psychology for Clinical Settings*. 2017. № 8ю Article 369.
12. Maiocco G, Smith M. The experience of women veterans coming back from war. *Archives of Psychiatric Nursing*. 2016. № 30(3). P.393–399.
13. Resnik L, Bradford D., Glynn S., Jette A., Hernandez C, Wills S. Issues in defining and measuring veteran community reintegration: *Journal of Rehabilitation Research and Development*. 2012. № 49(1). P.87–100.
14. Smith R., True G. Warring identities: identity conflict and the mental distress of American veterans of the wars in Iraq and Afghanistan. *Society & Mental Health*. 2014. № 4(2). P.147–161.
15. Szkudlarek B. Reentry – A review of the literature. *International Journal of Intercultural Relations*, 2010. № 34(1). P.1–21.

References

1. Dyurheym, É. (1996). *O rozdeleniy obshchestvennogo truda. Metod sotsyolohyy* [On the division of public labor. Method of sociology]. Nauka. [in Russian].
2. Kapska, A. (2001). *Sotsialna robota: deyaki aspekty roboty z ditmy ta moloddyu* [Social work: some aspects of work with children and youth]. UDCSSM. [in Ukrainian].
3. Koval', L., Zvereva, I., & Khlebig, S. (1997). *Sotsialna pedahohika / sotsialna robota* [Social pedagogy/social work]. IZMN. [in Ukrainian].
4. Kozinchuk, A. (2016). *Sotsialno-psykholohichna adaptatsia veteraniv ATO: problemy i shlyakhy vyrishennya* [Socio-psychological adaptation of ATO veterans: problems, ways to solve]. <http://gurt.org.ua/articles/32262/bull> [in Ukrainian].
5. Kolenichenko, T. (2022). Instytutsiyni subyekty sotsialnoyi reintehratsiyi veteraniv v umovakh viyny: steykholders'kyi pidkhd [Institutional subjects of social reintegration of veterans in the conditions of war: a stakeholder approach]. In G.V.Starchenko (Ed.). *Stratehiya suchasnoho rozvytku Ukrayiny: syntez pravovykh, osvutnykh ta ekonomichnykh mekhanizmiv* [Strategy of modern development of Ukraine: synthesis of legal, educational and economic mechanisms]. Naukovo-osvitniy innovatsiynyy tsentr suspilnykh transformatsiy (pp.269–282). [in Ukrainian].
6. Kushnarov, S. (2009). Naukovo-teoretychni problemy sotsializatsiyi y resotsializatsiyi nepovnolitnykh zasudzhennykh [Scientific and theoretical problems of socialization and resocialization of juvenile convicts]. *Sotsialna pedahohika: teoriya i praktyka*, 4, 47–54. [in Ukrainian].
7. Lukashevych, A.P., Myhovych, I.I., & Pinchuk, I.M. (2001). *Sotsialna robota v Ukrayini: teoretyko-metodychni zasady* [Social work in Ukraine: theoretical and methodological principles]. MAUP. [in Ukrainian].
8. Burkhart, L., & Hogan, N. (2015). Being a female veteran: a grounded theory of coping with transitions. *Social Work in Mental Health*, 13 (2), 108–127.
9. Currie, S.A. (2011). Bringing the troops back home: Modeling the post deployment reintegration experience. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16 (1), 38–47.
10. Department of Veterans Affairs. *VHA Handbook. physical medicine and rehabilitation individualized rehabilitation and community reintegration care plan*. (2010). Washington, DC: Department of Veterans Affairs.
11. Elnitsky, Ch.A., Fisher, M.P., & Blevins, C.L. (2017). Military service member and veteran reintegration: a conceptual analysis, unified definition, and key domains. *Psychology for Clinical Settings*, 8, Article 369.
12. Maiocco, G., & Smith, M. (2016). The experience of women veterans coming back from war. *Archives of Psychiatric Nursing*, 30 (3), 393–399.
13. Resnik, L., Bradford, D., Glynn, S., Jette, A., Hernandez, C., & Wills, S. (2012). Issues in defining and measuring veteran community reintegration: proceedings of the working group on community reintegration. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, 49 (1), 87–100.
14. Smith, R., & True, G. (2014). Warring identities: identity conflict and the mental distress of American veterans of the wars in Iraq and Afghanistan. *Society & Mental Health*, 4 (2), 147–161.
15. Szkudlarek, B. (2010). Reentry – A review of the literature. *International Journal of Intercultural Relations*, 24 (1), 1–21.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2023 р.

Стаття прийнята до друку 04.04.2023 р.

Zakharina Tetiana

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

DIRECTIONS OF SOCIAL WORK WITH VETERANS OF THE HYBRID WAR

Abstract. The article considers the main areas of social work with veterans of hybrid war. An analysis of scientific works on the research problem has been carried out in order to determine the main directions of social work with veterans. The results of an empirical study conducted in the form of a questionnaire have been presented. The results of the survey on determining the needs of veterans have formed the basis of the developed areas of social work with this category of clients. The purpose of the research, covered in the article, is to identify the problems of veterans of the hybrid war and develop directions for social work with this category of clients. Achieving the set goal and solving research tasks has been carried out using theoretical, empirical and statistical methods of data processing. The conclusions confirm that the identified problems of hybrid war veterans can be grouped into the following groups: social, physiological, personal, legal, and psychological. The determined socio-psychological characteristics of veterans give grounds for asserting that this category of clients need the development of innovative directions of social work with this category of clients. Based on the results of the research, we have developed directions for social work with veterans of the hybrid war: social-legal, social-medical, social-pedagogical, psychological-social. The novelty of the research lies in the determination of actual problems of hybrid war veterans and their socio-psychological characteristics, which is the basis for the development of directions for social work with hybrid war veterans.

Key words: social work, veterans, hybrid war, directions of social work.